

transcendentalna pretpostavka fizike kao znanosti« (str. 97). S ovom bi se argumentacijom složili i drugi znanstvenici koji ne pripadaju new-ageu; ovdje je problem znanstvenog utemeljenja odnosa fizike i mistike.

Mnogo prije new-agea – prema autoru – jedan od začetnika kvantne teorije, Erwin Schrödinger, bio je također pripadnik istočnjačke mistike. Kao mističar smatrao je da je svijet njegova istraživanja privid – »maya«, ali ipak vrlo zakonit i zanimljiva »maya«.

Mistične uvide ne možemo izraziti govorom. Upravo su stoga new-age fizičari svoj hermetički profesionalni jezik, nerazumljiv laicima, u praksi zamijenili mogućim opisivanjem mističnih doživljaja i time postali prihvatljivi širokoj publici.

Religija, odnosno teologija, ima pred sobom mnogo veće probleme nego što je bila pukotina vjerovanja i materijalističkog znanja. U new-ageu riječ je o novoj religioznosti, o novoj spiritualnosti, o novom poimanju znanosti. Ono što je u tome suprotno kršćanskoj religiji je neprepoznavanje osobnoga Boga, razlikovanje Stvoritelja od stvorenoga.

Sa kritičkoga stanovišta new-age se smatra izrazom sekularne kulture, kulture koja je za čovjeka izgubila smisao egzistencije. Vjerovanje je uvijek omogućavalo samorazumijevanje smisla egzistencije, a s problemima new-agea ostaje otvoreno pitanje je li riječ o novoj religiji, o novom vremenu.

Autor se s navedenom argumentacijom zauzima za vjerovanje u osobnoga Boga, ali je svjestan da mnoga pitanja još ostaju otvorena i da je svođenje spiritualnosti new-agea na krizu sekularne kulture jedno previše sociologizirajuće objašnjenje.

Blaženka Despot

Ivan Cifrić

EKOLOŠKA ADAPTACIJA I SOCIJALNA POBUNA

Radničke novine, Zagreb, 1990, 269 str.

Knjiga Ekološka adaptacija i socijalna pobuna plod je rada na makro-projektu Zavoda za sociologiju Filozofskog fakulteta »Ekološki aspekti društvenog razvoja«. Cilj toga projekta, koji je pod vodstvom autora okupio brojne znanstvenike, bio je u prvom redu elaboracija i verifikacija niza socijalno-ekoloških aspekata organizacije društva, strukture promišljanja ekoloških problema te pokušaj zasnivanja za našu znanstvenu sredinu relativno nove discipline – socijalne ekologije.

U tom smislu knjiga je sinteza dviju relativno autonomnih cjelina, od kojih se prva odnosi na autorov konceptualno-teorijski zamišljaj cijelog projekta, a druga na empirijsku verifikaciju onih cjelina koje su u konceptualizaciji hipotetički zacrtane. Kako su istraživanjem obuhvaćene mnoge teme socijalno-ekološke provenijencije, istraživački izvještaj iznesen u ovoj knjizi izgledat će nekim čitateljima partikularan. No onima koji uistinu poznaju širinu ispitivane problematike potpuno je jasno da je strategija kojom se Ivan Cifrić koristi u ovoj prezentaciji rezultata jedini mogući suvisli pristup ovoj temi. Naime, autor se opredijelio za detaljniju prezentaciju samo odabranih problema (zagađivanje, stanovništvo, hrana, sirovine i energija), dok ostalu problematiku (npr. istraživanje ekoloških orijentacija) spominje tek marginalno.

Knjiga je podijeljena na sedam poglavlja, od kojih prva tri donose teorijsko-konceptualna promišljanja, a posljednja tri podastiru rezultate empirijske verifikacije navedenih tema. Poglavlje IV. sadrži opis metoda, tehnika i konstrukcije uzorka te svojevrsnu operacionalizaciju osnovnih pojmova koji su bili konceptualna okosnica cijeloga istraživanja. Knjiga sadrži i kazalo imena te opširnu bibliogra-

fiju na kraju svakog poglavlja (oko 200 bibliografskih jedinica). Osvrnimo se ukratko na sadržaj pojedinih poglavlja.

Poglavlje I, pod naslovom *Priroda–društvo–tehnika: socijalnoekološki problem*, problematizira tri osnovna sistema, nezaobilazna u bilo kojem ekološkom promišljanju i djelovanju: prirodu, društvo i tehniku. Razmatrajući iz različitih rakursa prostorno, vremensko i ekološko odnošenje ovih triju sustava, autor ističe da je riječ i o trima prostorima konflikata koji proizlaze upravo iz njihova suodnošenja. Ovisno o tome kojem se subjektu pridaje dominantna pozicija u ovom trojkom odnosu, razlikuju se i tri konceptualno različita vida promišljanja ekološke problematike. Ukoliko je naglasak na čovjeku kao mjerilu svega, govorimo o antropocentrizmu; ukoliko je dominantna priroda, riječ je o naturalizmu; dominacija tehnike nad prirodom i čovjekom podrazumijeva tehnicističku poziciju i odgovarajući tehnicistički koncept. Odatle se izvode i tri tipa problema, određena kao ekološki, ekonomski i humanoekološki, a koji – gledano u sveukupnosti – čine socijalnoekološke probleme. Posebno je zanimljiva autorova analiza tih konflikata u temporalnoj dimenziji, ilustrirana funkcionalizacijom »pješčanog sata«.

Drugo poglavlje, pod nazivom *Ekologija i kultura*, pokušaj je da se čovjekova okolina shvati i objasni kao rezultat njegova kulturnog djelovanja. Smatra se da je čovjek na neki način »razapet« između prirode i njezinih prirodnih zakona i »druge prirode«, odnosno kulturnih zakonitosti, koje se prepoznaju preko njegova duhovnog razvoja. Premda ova teza nije novum, ona se ovdje razmatra s obzirom na ideju razvoja, pri čemu se ta kategorija u kontekstu različitih evidentnih elemenata globalne krize pokušava demistificirati.

Treće poglavlje nosi naslov *Adaptacija i pobuna*. U početnom odjeljku obrađuju se klasične sociološke kategorije kao što su socijalizacija, socijalna adaptacija i identifikacija te socijalni bunt, kao i socijalni regulativi preko kojih se održava global-

na društvena ravnoteža. Ovaj kategorijalni aparat služi autoru kao konceptualna »podloga« za uvođenje pojmova ekološke pobune, odnosno ekološkog angažmana, kao svojevrsnog alternativnog društvenog pokreta, što se analizira na konkretnim podacima dobivenim u istraživanju. Kako smo osnovni sadržaj IV. poglavlja (*Neke metodološke napomene*) već spomenuli, dodajmo da su na tom mjestu izloženi iscrpni podaci o cijelom uzorku te opće napomene o nekim rezultatima istraživanja, na primjer o globalnim ekološkim orijentacijama.

Peto poglavlje – *Globalni problemi čovječanstva – granice rasta?* – obrađuje i interpretira rezultate nekoliko istraživačkih cjelina. Glavne teme vezane su uz stanovništvo, namirnice i sirovine, a na njih se nadovezuju problemi štednje i potrošnje, što je prikazano kao jedan od koncepata koji se može povezati s idejom o postojanju granica rasta.

O problemima vezanim uz energetske resurse dan je detaljniji izvještaj u sljedećem poglavlju (*Demokratska ekološka politika*), koje obrađuje kako probleme energetske politike tako i probleme energetske krize, a posebno energetske rizika vezanog uz procjenu opasnosti od pojedinih vrsta energije. U kontekstu ovog poglavlja prezentiran je i tekst koji je pisan kao zasebna cjelina, a odnosi se na potencijalne solucije u okvirima ekološke pragmatike, tj. načina rješavanja zaštite okoliša.

Posljednja potanko obrađena tema ove knjige (Poglavlje VII – *Sadašnjost i budućnost*) mogla bi se uvrstiti u tekstove futurološke provenijencije kad ne bi bila izravno povezana sa socijalno–ekološkim aspektima, relevantnim za bilo koje futurološko promišljanje. U tekstovima te vrste najčešće se, polazeći od sadašnjeg stanja, predočuje vizija budućnosti te se pukom ekstrapolacijom nastoje analizirati oni trendovi koji nekritički glorificiraju znanost, tehniku i napredak kao neupitne aksiome svake moguće budućnosti.

Druga su krajnost takvih promišljanja antiutopijske vizije, osnovni aksiom kojih je izvjesnost katastrofe. Socijalno-ekološka pozicija je, kako autor u interpretaciji rezultata pokazuje, između tih dviju krajnosti. Iz rezultata se lijepo može vidjeti da je eventualno prihvaćanje jedne od navedenih pozicija izravno vezano uz globalno ekološko orijentiranje svakoga pojedinca. Tako će, na primjer, pojedinac sklon tehnološkom optimizmu biti sklon i viđenju takve budućnosti u kojoj će se tehničkim sredstvima riješiti svi gorući problemi današnjice, pa tako i oni ekološki. Upotrebom sofisticirane metodologije u analizi se jasno pokazuje uvjetovanost procjena pojedinaca njihovim vrijednosnim i stavovskim dispozicijama, čija je veza nadasve logična i konzistentna. Ukupno uzevši, knjiga Ivana Cifrića zaslužuje svaku pohvalu. U obradbi problema vezanih uz socijalnoekološka razmatranja ona može poslužiti kao obrazac znanstvene analize. I ne samo to – ona je i naputak za otvaranje novih problema i sugestija svakom budućem analitičaru koji socijalnu ekologiju ne doživljava kao skup problema vezanih isključivo uz zagađivanje i nuklearne elektrane. U tom je smislu i ovaj, možda pomalo zakašnjeli, prikaz doprinos afirmaciji tekstova takve vrste.

Benjamin Čulig

INTEGRALNI RAZVOJ KOMUNALNIH DJELATNOSTI I ZAŠTITE OKOLIŠA U FUNKCIJI UKUPNOG RAZVOJA

Ministarstvo zaštite okoliša, prostornog uređenja i stambeno-komunalne djelatnosti, Zbrinjavanje gradskog otpada, Zagreb, 1992, 193 str.

U ovom zborniku, koji se sastoji od dvadesetak radova, najveći broj radova posvećen je problemima i aspektima zbrinja-

vanja otpada. Zapravo radove u zborniku možemo tematski podijeliti u nekoliko skupina.

Prva se sastoji od radova koji problematiziraju koncept »održivog razvoja«, pojam koji se provlači i kroz druge radove (I. Sabo: »Pristup konceptu 'održivog razvoja' uz integraciju ekonomije, ekologije i stvarnog razvoja«; V. Lay: »Ljudski činitelj i 'održivo' upravljanje otpadom«).

Druga skupina radova obrađuje brojne aspekte i iskustva u zbrinjavanju otpada u nas i u inozemstvu (V. Potočnik: »Gospodarenje otpadom Zagreba – koncept 'IVO'«; N. Gaćina: »Kompostiranje biootpada u gradu Zagrebu«; Z. Pletikapić i Z. Lipić: »Sanacija Jakuševca i ostalih zagrebačkih smetlišta«; M. Marunica i D. Milojević: »Elementi racionalizacije transporta u djelatnosti skupljanja otpada«; G. Flodl: »Instrumenti bečkog koncepta gospodarenja otpadom«; U. Wiegel: »Zahtjevi na koncepte gospodarenja otpadom u Njemačkoj« itd.).

U radovima treće skupine razmatra se, s jedne strane, povezanost problema organiziranja i unapređivanja komunalnih djelatnosti te, s druge, gospodarskog razvoja i zaštite okoliša (Z. Froehlich i P. Barić: »Razvitak komunalnih djelatnosti u funkciji gospodarskog razvitka«; I. Librić: »Komunalna naknada – jedan od izvora financiranja komunalnih djelatnosti i zaštite okoliša« itd.).

U trećoj skupini bili bi radovi posvećeni širim ili nekim drugim aspektima zaštite okoliša (J. Herenda: »Pristup konceptu integralnog razmatranja zaštite okoliša«; M. Steiner: »Utjecaj turizma na gospodarenje otpadom«; Z. Milanović: »Inicijativa za pokretanje hrvatske burze otpada« itd.).

Svim radovima u zborniku zajedničko je zalaganje za pristup »održivog razvoja«, koji dosad nije bio dovoljno stručno i znanstveno obrađivan. Sam pojam »održivog razvoja« ili »trajnog i uravnoteženog razvoja« zapravo se pojavio kao alternativa koncepciji »nultog rasta«, koju je zastupao Rimski klub. Mogli bismo naj-